

Жарко БУРОВИЋ

ПИСАЦ МОДЕРНИХ ВИЗИЈА (О Миодрагу Булатовићу и његовом дјелу)

Историчару је дато да буде у фокусу времена, а писцу у фокусу бића. Овај други је у деликатнијој ситуацији, јер мора да се бави са више егзистентних феномена, укључујући и историјски, антрополошки, социолошки и други. Многе Булатовићеве прозе тематски су везане за историју, али то историјско за нас је занимљиво колико се рефлексира у субјекту пищевих јунака. Јер субјект је оса стваралачког чина и веома је важно какви га слојеви карактеришу.

Карневализацијом приче писац не прикрива њихове психопатске појаве. Напротив, појачава их кроз гротескне и пародијске слике. Блиске хорор сликама гдје се, у пуној мјери, нарушава социолошка норма. То не значи да су пишеви ликови без идентитета. Они имају идентитет, али се он зна помјерити и ка граници шизоидних ситуација. Таква стања веома су размножена у дјелу *Ђаволи долазе* и у *Хероју на магарицу*. Булатовић их не кроти, свјестан да се на психолошким застрањењима фасцинација најувјерљивије гради. Можда је такав однос према овом феномену проистекао из не баш чврсте ауторове биолошке срећености, а ми из литературе знамо, највише из литературе Достојевског, да преврела унутрашња стања и визије инклинирају ка изразитој исповједној сугестивности.

Без обзира колико јунаци из Булатовићевих књига прихватају изазове живота, са неким ознакама виталитета, они су ипак склони пропадању. Иза њихове ускликничке психологије лежи у суштини дубока депресија, која разара њихово биће. У паклу је свако биће рушиво. Постојање дисхармоније у бићу даровитог ствараоца, обогаћује његову креацијску страну.

Булатовић је мајсторски проникнуо у ноћ душе оних који врлудају између сањарења и животне горкости. Такав је Грубан Малић, сањар и заблудјели бескућник, спадало кога машта чини витезом, а невоље великом спужвом живота. Нијесу писца без разлога привлачиле расцјепљене личности. Та привлачност је условљена извјесном сродношћу са њима. Отуд

тај вихор неочекиваних гестова, са наглашеним бионегативитетима. Чак и религијско осјећање правда такве склоности, с увјерењем њихове поправке. Пишчева су начела друкчија. Допустити негативностима да енергију истроше, јер воде ка креативној спознаји.

Аутор је нихилист по природи. Не занимају га историјска послања ни декретоване норме о моралу. Њега занима миље нагона. Његово унутрашње пражњење, без идеолошких наљепница. Није важно да ли је у наручју апсурда. И апсурд је сјеме живота. Писцу служи као живућа нарацијска експресија. Као филозофски набој.

Овог писца увијек видимо у ватри чињења. Предах је сматрао издајом своје жустре природе. Узбуђење врховним поглаваром причања. О срећи је мислио само из угла прекомјерне страсти. Банално је претварао у свето, на запрепашћење других. Не знам како такав став модерна психологија тестира. Свакако не као јерес, већ као врсту нових менталних идентификација. Природно је да се и стваралаштво отвори према превредновању спорних питања живота и умјетности. Булатовић се није либио да баналност протежира као естетску категорију и да је са широким сливом уведе у своје обимно и вриједно дјело.

Код одабира исказа писац се везао за онај који је заснован на доживљајној подлози. Није важно да ли је доживљај тамног набора. Треба га схватити као незаобилазан креацијски модел. Такође и афекат треба схватити као услов тога захтјева. Рекао бих да су Булатовићу била блиска наведена становишта. Он их је уткивао свуда гдје се могло. Није се освртао на приговоре да ли је то деструктивно или није. Уосталом, писац мора посједовати и деструктивне црте при урањању у предметни слој. Њега занима сложена основа одсликаног лика или појаве. Највише њихов инцидентни склоп. Посебно кад се спектрира замрачје неурозе. Једнако у роману *Рат је био бољи* или у *Људима са четири прста*.

За неке то личи на бесмислено конструисани свијет, шокантан у својој сржи. То је само привид. Булатовићева проза је дубоко животна. Има своју феноменологију тема и композиције. Рекао бих по много чему ренесансн. Највише по томе што су теме интригантне и разнолике, а композиција вјешто детектована. Очито је да је писац имао изграђено осјећање о целини, нашавши пуну мјеру у структурирању форме и у фином обједињавању субјектних маса. Приповједни ток прате емоционална струјања, посебно кад треба да се разлуче многе недоумице бића. Колико тренова толико и недоумица!

Све што се дешава дешава се у бићу. Стиче се утисак да је спољашњи фактор занемарен. А није. Биће се не може замислити без средине. Она супстанцијализује драму дешавања. Ствара скалу боја у предоченом пре-

дмету. Средина је претежно црногорска, а темат године рата снажно отиснуте у меморији. Постоје и друге средине које је микроскопирао аутор. Поред београдске занимала га је судбина наших људи у дијаспори. Булатовића скоро да не интересује природни амбијент. Он искључиво тражи патолошка мјеста. Иако такав поступак можемо сматрати трчањем по ексерима, био је исплатив. Због рељефике у сликању кључних и дилематских расположења својих јунака.

Дешавања се поимају и као филозофски предложак, што не значи да је изостала тзв. динамичка експресија, која је фундус дјела. Писац не испушта из вида лик док не оконча трагику његовог нихилистичког доживљаја. Једнако на завичајном тлу или у туђини. Никад без уплива мистерије, будући да мистерија и од обичне приче прави причу онеобиченог својства. Булатовић то чини са осјећањем наглашене провокативности.

Писац који је добро знао какви архаични прикључци прате нашу литературу, имао је снаге да се издвоји из тог застарјелог механизма и да, иако млад, закорачи стазом литерарне авангарде, лако се препознавши по новој естетској артикулацији у којој преовлађује богатство имагинације.

Које је било пишево настојање? Да зону подсвијести или фикције преобрати у реалитет, са радикалним и дубоким захватом у свим видовима и смјеровима. Смисленом, језичком и другим. Нема литературе без упитаности. У њој се крије спремност за примјену нових проседеа у вокацијској сфери. Булатовић их је обилато користио, не допуштајући себи да се утопи у воде ранијег естетског доба, клишејног и застајућег у много чему. Пишчев скок из тога стања био је смион и вриједношћу именљив. Мало је ко прије њега порок третирао као амбивалентну реалност, која се рачва у више смјерова, мада су два изразито нападна. Један се еманира у еротској, а други у патолошкој равни. Ова друга раван обухвата гротескне слике рата, у којима је видљиво расуло свијести. У томе расулу има толико енергије да је оно безмало захватило све. Посебно оне који војују – италијанске војнике и опонента сваког реда, Грубана Малића. Он слику свијета сагледава у наопаком огледању. Такво огледање најближе је лудилу.

У чему се састоји вриједност Булатовићеве прозе? Па у томе што он суверено влада помјереним ситуацијама. Од њих прави основу приче, не падајући ипак у голи вулгаризам. Држи је на самој ивици. Бавећи се ликовима и ситуацијама као врстом заводљиве игре. У морбидијама посеже и за неким ведрим детаљем. Ваљда да докаже да таква стања нијесу у колизији са парадоксима живота. Уједињени творе дубину пишчевих опажања. Она се брзо преносе у нарацију, у којој занос приче претиче фабулу. То је условљено снажним Булатовићевим темпераментом који просто све ваља пред собом.

Писац иде и преко граница замисливог. Предмет хаоса разграђује логичка стања. Па ипак, он хаосу даје облик, неку врсту контролисане вртоглавице, својствене хипнотистима. Ријеч је о писцу који се не губи у лавиринту. Тек у таквом милеу, остварује равнотежу приповједања. Ту у првом реду мислимо на разноликости у тонирању мрачних стања, чије се клатно креће од спрдалачке до трагизмом обузете стварности. Не само оне у рату, него и оне мирнодопске, из које никако да се истисне фаталистички набој. То је мајсторски одсликано у прози *Људи са четири прста*.

Булатовићева проза, она рана и она коју је касније исписива, експлоатише исту матрицу. Рекао бих да је то матрица коби. А коб није ништа друго до династ бола и патње. Изгледа да писац не би могао да опстане без ове одреднице. Нећу рећи да је позајмљена. Она је у сржи сваког истинског писца – Достојевског, Кафке, Камија, Андрића. Па и нашег Булатовића. Њему је неуротика отворила врата неслућеног дара.

Негдје је Балзак записао да млада машта и измишља драгану. Булатовићева машта моделује свијет кроз обресе фантазама, за које ћемо рећи да су животни. Све што је такво, настало је у трену. Врлина овог писца огледа се и у томе што је занемаривао исход приче. За њега је било важно дешавање. Онај унутрашњи пламен горења кога имагинација не сапиње. Напротив ојачава пишчеве приповједне моћи.

Код писца је све у знаку несуздржаности која брижди узаврелом страшћу, сличном пијанству. Док код других писаца ширење идеја условљава губљење унутрашњег флуида, код Булатовића је то друкчије. Идеја развија фантазијски слој. Писац живи у тренутку. Преображавањем се индукује у сензације. У њихове мноштвене рефлексе.

Жеља је увијек енигматичног поријекла. Њено је својство да лута и да се исцрпљује у фиксираним предмету. Али кад јој се да способност да мијења биће, да га пуни ентузијазмом, онда она с разлогом телескопира збиљске ситуације. Код аутора „*Петла*” жеља приближава удаљености. Оно тамо измјестило се у ово овдје. Удјенуто у један сабир. Налик спојеним тијелима љубавника.

У Булатовићевој прози доминантна је страст. Она интензивира чулне сензоре. Њоме се руши и спирала идеала, будући да је идеал подложен сваковрсној промаји. Рат је условио ту промају, а мир само преусмјерава њене злокобне залете.

Булатовић је био свјестан да драму треба лоцирати тамо гдје је тајанстава више. Самом злу, без обзира на костимографију, писац даје хиперболичан нагласак. Он је утицајнији од логичког наплава. Писац га је прихватио као важну константу приче. Њу је учинио транзитнијом у смислу занимљивости.

Чак и анималне радње неких јунака постају уобичајене, да се ваља запитати да ли имају граничних обуздавања. Гдје њих нема, порок се сегментује као нешто јаче од човјека. Много порочних детаља има у свим Булатовићевим књигама, јер овога писца више занима морални пад јунака него њихове позитивне особине. Такве ствари теже се држе у фокусу приповједног поступка. Имагинативна компонента успјешно носи терет тог чуда. Оно радњу изнутра драматизује, али је вјешто предочава читаочевој радозналости. Рекао бих путем фразе магновеног склопа.

По томе је Булатовић препознатљив. Ако би се његов свијет кретао друкчијом линијом, то више не би био он. Лик се најприје експонира у анархичном гесту. Писац свуда слиједи такве узрочне датости, свјестан да посебности одређују склоп и вриједност приче и причања. Из пишчевог субјекта исијава та посебност. Она га портретише као личност скандаличне структуре, која се живо оплодила у креацији. Покушаћу да кроз неколико фрагмената дочарам неке пишчеве склоности, из којих се, у бујном току и у постојаном значењу, разлива његов непресушни дар.

Пишући о животним комплексима својих јунака, Булатовић се највише борио са самим собом. Ваљда многе наслаге страха (рата) које су у себи носили јунаци његових књига, упио је аутор *Ђаволи долазе*. Зато нам и пишчев живот изгледа као живот са мноштвом ломова.

Булатовић је био незаситник живота. Отуда његове бурне побуне не можемо друкчије схватити него као позив на живот. Као незаситник хтио је да оствари брза задовољења. Ужасавао се суздржаности, сматрајући да је човјек увијек на губитку. Једна је ствар евидентна: сви његови поступци у животу (литератури) били су на граници инцидента или су били инцидент. То је одлика људи кроз чију се подсвијест окрилаћују неумјерене побуде и усковитлане страсти. Носећи тако разнолик спектар особина, није могао да се ослободи жара властитог пакла. Литература је била једино мјесто гдје се тај пакао могао смјестити.

Једна од црта пишчеве природе је наглашена еротоманија. Црвени бан подиже се на трон највећег уважавања. Скоро да је све друго споредна ствар. Нашавши се на таласу еротичних поамама, писац вјерује да су те поаме енергатор пуног живљења. Оно што се жели треба да се поравна са оним што се може. А може се много ако је пишчева креација у питању!

С човјеком с којим се тек упознао опходио се као да га је одавно знао. И већ би му одмах наметнуо „принуду” да га слуша. А причао би му искључиво инцидентне згоде, а оне имају разорнију моћ освајања. Освајање је кључ Булатовићеве стваралачке загонетке. Њоме је залуђивао и женске, које су биле његова слабија страна. Он и Давичо ниједан разговор нијесу могли да воде а да у њега не уплету „тамањење” женских срца.

Булатовић је био такав да је и најобичније ствари подгријавао ватром необичне јачине, откривајући саговорнику да су видокрузи приче увијек занимљиви уколико су занимљиво испричани.

Његово причање имало је моћ вишесмисленог разливања, никад без духовне жаоке и саркастичног циљања. Опаске је претапао у чист афоризам. Био је брз у досјетљивости. Није пристајао на дуеле са ремијем. Био је цакер за све ситуације. Господар ироније и парадокса. Са њим су ривали увијек остајали кратких рукава, макар то био Давичо или Никола Милошевић!

Помињем и необичан пријем Булатовића у Удружење књижевника Србије. Сви у управи су се противили томе пријему осим Андрића. Он је рекао да даровите људе не треба кочити у каријери. Видите ли колика је упорност овог младог писца, истицао је. Ако не уђе кроз врата, ето га кроз прозор. Он је себи дао задатак да буде унутра. И треба да буде унутра, са нама! – рекао је Андрић.

Да Андрићево мишљење није било без основе најбоље је показала Булатовићева књига прозе *Ђаволи долазе*, која је на књижевном небу донијела друкчији распоред звијезда. Булатовић је с правом добио епитет писца који је свијету тзв. „владајуће ведрине” окренуо нову ракурсику, сликајући га у тамним, пакленичким тоналитетима. У том тренутку то је представљало јерес, али како је вријеме текло, она се оприродњавала.

Послије *Ђавола...* слиједи и друга Булатовићева дјела – збирке приповједака и романи: *Црвени петао лети према небу*, *Вук и звоно*, *Херој на магарицу*. Издвојио се брзо из зглоба традиционалне прозне утемељености и запутио стазама модерних визијских стремљења, које суштином и формом спадају у најистуреније тачке сада већ освијетљеног књижевног хоризонта.

У Булатовићевом прозном дјелу ковитлају се страсти и чуђења на један особен начин. Људско биће се сагледава кроз призму сублимног пароксизма. Оно просто трчи кроз свијест да обзнани шта умије и шта може.

Пишчев доживљај свијета најчешће је везан за црногорско подручје. Тај доживљај праћен је поезијом најпотресније снаге, посебно у *Пијетлу...* и *Хероју на магарицу*. Живот добија име ако је обликован на прави начин. Не поставља се питање шта је предмет грађе, очајање или преступ, него да ли је постигнута обједињеност ликова и атмосфере, идеја и осјећања. Булатовић ту није могао да омане. Он своје јунаке није никад остављао без заноса, без обзира да ли је тај занос разуман или није. Занос је она основа која помаже дјелу да добије жељено умјетничко отелотворење.

Грубан Малић, главна личност *Хероја...* све што ради ради са осјећањем узаврелог заноса, вјерујући да је својство умишљене величине у рату

природна ствар. Он је чудовиште које највише шкоди себи. Побјеђује маштом своје противнике, а у збиру своје судбине остаје пуст и несхваћен. Ја бих рекао да тај Булатовићев јунак има доста подударних црта са Сервантесовим *Дон Кихотом*, не само по карактерном обиљежју, него и по вриједносним елементима.

Булатовића узимам као трасера модерне послеријатне прозе у нас. Врлина те прозе лежи и у томе што је писац снагом имагинације успио да проникне у вртлог рата, да га рељефно осјенчи, саосјећајући се са судбином губитника. Због рата човјек је и у миру психички разбијен, трауматизован. Добија осјећање да се живот претворио у један велики апсурд!

Он је све до смрти писање држао у ватри магновеног поља. То значи да га није лишавало узбуђења. А узбуђење је знак стваралачке пустоловности. Булатовић је био мајстор да се усредреди на један догађај или лик. Затим их згушњава у трен, да би га послје виноу изнад тренутка, тражећи ухо пробитичнох ослушкивача.

Трошење „унутрашњег расипања” видљиво је у *Људима са четири прста* коју је помало фактографија пригушивала. Међутим, писцима је добро знано да се мисао најбоље открива кад путује кроз себе. Не постоји тежа која је „приземљује”. Булатовић препушта мислима баш такву путању. Отуда нам његови јунаци изгледају као вјетропири и неурастеници из неке „помрачене зоне” живота. Дају се у некој врсти лебдења. Па ипак, у својој су необичности стварни и животни!

Уосталом, треба рећи и то да су мисли ујам стварне посједованости свијета. Булатовић посједује свијет, јер из жиже свог духовног бића вјерно разастире слике тога свијета. Не збуњује га чињеница што је живот вертикала апсурда. Писац тај апсурд ставља у одговарајуће психолошке равни и омјере.

Штета је што га није красила особина веће увиђавности. Парадоксално је што је дрскост сматрао врлином. Но како олуја брзо прође, тако се брзо мијењао Булатовићев однос према пријатељима. Умиљатошћу је поправљао настале „куршлусе”. Рушене блискости поново успостављао, али то више није било оно прво и оно право.

Нећемо тражити узроке за то. Неки су их тражили у фаталности његова дјетињства. Помињу чак и проклетство имена његовог засеока крај Бијелог Поља. Помињу и уклетост куће (убијен му је отац у њој од руке зета. Послје продаје куће отац убио сина...).

Моје је да прихватим Булатовића такав какав је. Промјенљивост расположења, па и неки други непромишљени поступци не морају увијек бити поуздан водич за утврђивање његове праве природе. Ако смо у њему открили саговорника или „превртљивца”, могли смо да нађемо и њежника и саосјећајника, Була – брата и Була – подвижника. Да му опростимо ако

је у поступку пренаглио. Он је знакове недоследности исказивао и према својој идеолошкој слици. Петокраку је сматрао црвеном жабом, ругао јој се на сва уста, а опет је тој жаби послушник био. Зашто? Жабу је сматрао бољим пливачем од рака. Видјевши колико је опозиција за његова живота била трома и без јасније визије живота, везао се за социјалисте.

Неко ће се запитати, откуд Булатовић да се тако нагло окрене политици? Ко њега познаје, лако ће запазити да он не може да живи без сцене. Политика је постала прави мамац за то. И он јој је потрчао у наручје, не слутећи да ће му доћи главе!

Булатовићева енергија била је саображена књижевном бићу. Он је у том бићу био краљ. Прихвативши политику као сценску иконографију, прихватио је улогу кулисера, односно „поданика”. Хтио је много, а „поданик” не може много.

Изненадила ме је вијест о његовој смрти. Нијесам вјеровао у њене хиталачке кораке. Не бар кад је Булатовић у питању. Одмах сам из Никшића пошао у Херцег Нови да га испратим на последњи пут за Београд. Вијенци и мртвачки сандук били су знак да је смрт једну велику стваралачку громаду, обузету игром пишевих јунака – ђавола окренула анђелима, да међу њима овај велики писац про(живи) мир и вјечност.